

ŽENE – OBRAZOVANJEM DO ELITE: Situacija u Srbiji u XIX veku

(osvrt na knjigu Lj. Trgovčević „*Planirana elita*“)⁵

Obrazovanje je jedno od fundamentalnih obeležja modernog doba. Brojne teorije o modernizaciji, nastale pred kraj XX veka, obrazovanju pridaju ogroman značaj, zato što njegovim širenjem nastaje većina odlika modernog društva. To, pre svega, podrazumeva visok stepen pismenosti, tehnološku revoluciju, društvenu mobilnost, profesionalizaciju poslova i slično. Većina istraživača je proces modernizacije ispitivala u razvijenim društvima i na osnovu njihovih primera izgradila postojeće teorije, te su i samu pojavu vezali za vreme kada se ona odvijala – u drugoj polovini XIX veka. U to vreme počinje prevlast racionalizma, a s njim i uvažavanje različitih znanja, uključujući nauku i obrazovanje.

Devetnaesti vek je vek borbi za slobodu, ljudska prava i obrazovanje, koje tada, u većini modernih društava postaje obavezno. Veliki značaj obrazovanje je imalo u stvaranju novih društvenih slojeva – elita/1/, koje se umnožavaju. Nove elite nastajale su kao pokretači modernizacionih promena, pa tako nastaju tehnološka, birokratska, privredna, intelektualna, i studentska elita. One nastaju kao proizvod profesionalizacije i sistematizacije znanja u svim sferama ljudske delatnosti.

Srbija je početkom XX veka bila u grupi evropskih država sa najvećim brojem nepismenih, i imala je svega 7% pismenih žena. (Lj. Trgovčević. 2003: 185) Neke od tih obrazovanih žena, u evropskim razmerama, bile su pionirke ženske profesionalne emancipacije; to su bile malobrojne devojke, koje su prve stekle najviše obrazovanje, a zatim se i dokazale u svojim strukama.

Planski do elite

Tokom prve polovine XIX veka, u Srbiji je postojala očigledna potreba za obrazovanim građanima. Nova država je morala iz osnova da gradi svoje institucije,

---

4 Studentkinja doktorskih studija na Univerzitetu u Beogradu – Fakultetu političkih nauka. Asistentkinja na Fakultetu za pravne i poslovne studije u Novom Sadu.
e-mail: nikolina_matijevic@yahoo.com

5 Tekst primljen 07. oktobra 2010. godine.

a one nisu mogle da postoje bez učenih ljudi. Iz tog razloga, knez Miloš je počeo povremeno da šalje mladiće u inostranstvo na školovanje. Međutim, školovanje u inostranstvu nije bilo plansko, jer je knez po svom nahodjenju delio stipendije. Prvo plansko školovanje počelo je od jeseni 1839. godine, prema planu tadašnjeg ministra prosvete. Od te godine, Srbija je skoro svake naredne slala po nekoliko mladih na studije u inostranstvo.

Državni pitomci su birani na osnovu potreba određenih službi, pa je tako svako ministarstvo imalo određeni broj đaka na stranim školama. Stipendisti su bili odgovorni ministarstvu čiju su pomoć primali, pa su tako imali i određene obaveze. Pre odlaska na studije su morali da potpišu *Uputstva*, gde su obaveze bile tačno navedene. Vremenom su pravila bila menjana. Takođe, nastajanjem građanstva i socijalnom diferencijacijom, sve više mladih iz Srbije je bilo prisutno na stranim univerzitetima. Izbor škola je zavisio od informisanosti samih studenata, dok je u slučaju stipendista to zavisilo od davaoca stipendije.

Oko 70% srpske inteligencije XIX veka obrazovalo se u inostranstvu./2/ Sve do početka XX veka studenti su se više odlučivali za studije u zemljama Srednje Evrope. Odlazak na strane univerzitete za većinu mladih je bio prvi susret s razvijenijim svetom i drugim kulturama. Vraćajući se u zemlju oni su sa sobom donosili mnoge ideje, stečene u tim zemljama i kulturama. Prihvatili su naučeno, prilagođavali ili prevazilazili. Promene i nove ideje unošene su i u svet politike. Vođe srpskih liberala svoj su pokret zasnivali na iskustvima revolucija iz 1848. godine i nastalim promenama u Nemačkoj i Francuskoj, gde su ih i doživeli. Socijalističke ideje, izgradnja demokratskih institucija, sloboda štampe, organizacija školstva, i mnogo drugih stvari, u Srbiju je stizalo putem njenih studenata.

Osnivanje ženskih škola

U nerazvijenom društvu, u prvim decenijama XIX veka nije bilo obrazovanih žena. Smatralo se da je ženama pismenost potrebna samo za korespondenciju, ali se 1832. godine među malobrojnim beogradskim đacima našlo i 16 devojčica.

Početak sledeće decenije često je postavljano pitanje otvaranja posebnih ženskih škola. Prvo je to, bezuspešno, učinilo samo Popečiteljstvo 1840. godine, predlažući Savetu osnivanje škola u Beogradu i drugim gradovima. Tek 1845. godine, Popečiteljstvo je odobrilo otvaranje škola i za devojčice. U to vreme, i školsko zakonodavstvo je počelo da uvažava tu potrebu, pa se u jednom od prvih školskih zakona Kneževine Srbije iz 1844. godine, spominje školovanje devojčica, s tim što se za njih predviđaju posebne škole, a ukoliko ih nije bilo, posle navršene desete godine one se nisu mogle školovati zajedno sa

dečacima. Posebna uredba o ženskim školama je doneta 1846. godine, i njom se predviđalo šestogodišnje školovanje koje je, osim opšteobrazovnih predmeta, obuhvatalo učenje veština koje su se tradicionalno vezivale za ženski pol (pevanje, ručni rad, lepo ponašanje...). Prva ženska škola otvorena je u Paraćinu 1845. godine. Kasniji zakonski akti nisu značajnije menjali tu podelu, ali su unošene izmene koje su približavale nivoe opšteg obrazovanja u muškim i ženskim školama. Početkom 1883. godine, donet je najvažniji zakon tog vremena, kojim je pravno regulisano ova oblast. Obrazovanje je postalo jedno od opštih prava i dužnosti svih građana, a država je bila dužna da im to pravo obezbedi. Na inicijativu Stojana Novakovića, donet je *Zakon o osnovnim školama*, kojim je uvedeno obavezno šestogodišnje školovanje sve dece u Srbiji. Iako je Zakon i dalje bio restriktivan prema ženskoj deci, sam čin uvođenja obaveznog školovanja je bio vrlo značajan napredak, ali tadašnje srpsko društvo nije bilo dovoljno razvijeno za tako veliki korak. Još uvek nije bila prihvaćena činjenica da i ženska deca treba da se školuju. Modernizacija još nije bila u uzletu, profesionalizacija još manje, tako da društvo nije osećalo potrebu za kvalifikovanom snagom oba pola. Međutim, čini se da je presudan značaj imalo siromaštvo srpske države, čija nerazvijena privreda nije mogla finansijski da podnese nove zakonske obaveze. Tek je 1906. godine zakonski uvedena mogućnost zajedničkog školovanja devojčica i dečaka. Ali, razlike u polovima nisu bile potpuno ukinute, jer su ostale podele u nastavnim predmetima.

Srednje obrazovanje devojaka u Srbiji je počelo osnivanjem Više ženske škole u Beogradu, 1863. godine. Ona je predstavljala i obrazovnu i vaspitnu instituciju. Osim opšteg obrazovanja, ona je kao zadatak imala da pripremi i učiteljice za rad u ženskim osnovnim školama, a njene nastavnice su bile neke od prvih visokoobrazovanih žena u Srbiji. Vaspitni zadatak škole je ostvarivan na razne načine. U tome je aktivno učestvovala i crkva. Crkva je spadala u vanškolske činioce koji su u životu škole imali najvažniju ulogu. Svojim prisustvom u životu škole, crkva je nastojala dozirati emancipaciju žene. Sa ciljem ostvarivanja svog vaspitnog zadatka, Viša ženska škola je najveći značaj pridavala etičko-nacionalnim vrednostima koje su odgovarale potrebama tog doba.

Po ugledu na beogradsku, osnivane su iste škole po Srbiji. Osnivanjem Ženske učiteljske škole 1900. godine, ta škola je izgubila značaj. Od 1879. godine, radila je i prva ženska zanatska škola u okrilju ženskog društva iz Beograda, a bila je namenjena obučavanju siromašnih devojaka za različite zanate. Pred Prvi svetski rat otvorena je i Trgovačka škola. Veliki problem za nastavak višeg školovanja bio je nedostatak gimnazijskog obrazovanja, koje je bilo uslov za upis na fakultet, a sve do 1905. godine, nije postojala ženska gimnazija. Devojke su od 1879. godine mogle da pohađaju muške gimnazije i privatno da polažu maturu, ali su retko dobijale odobrenje njihovih direktora.

Osim državnih postojale su i privatne škole, koje su imale strane laičke i religiozne zavode za vaspitanje devojaka. Jedna od najpopularnijih je bila „Špačekova“ škola. Kasnije se izdvojio Viši Zavod za vaspitanje devojaka, a zatim Vaspitni zavod za žensku decu, Zavod za srpsku siročad i dr. Bile su dostupne i specijalizovane škole, kao što su umetničke, muzičke, povremeno otvarani dramski i glumački studiji i drugi privatni zavodi dužeg ili kraćeg trajanja.

Iako se u odnosu na prve decenije, kada ih uopšte nije bilo, krajem veka broj pismenih žena povećao, velika većina je i dalje bila nepismena i neobuhvaćena školskim sistemom. S urbanizacijom, kao jednim od pokazatelja napretka, rastao je i broj pismenih žena u mlađoj populaciji i gradovima. Sve veća pismenost je bila među mladima i rastao je broj pismenih među onima koje su sklapale brak.

Univerzitetsko obrazovanje

Pojavom industrijalizacije i nastankom potreba za novom radnom snagom, početkom XIX veka, žene su počele da rade van kuće i da postepeno napuštaju tradicionalne uloge majki i domaćica. U početku su radile manje složene poslove i slabije plaćene, dok su prve kvalifikacije za zanimanja stekle u okviru svojih „ženskih“ uloga – učiteljice, bolničarke, negovateljice, ... Usponom građanstva, nestajale su dotadašnje klasne razlike, umanjivala se polna nejednakost i sve više žena je težilo da stekne obrazovanje i potraži svoje mesto u društvu. Pojavom ženskih pokreta drugom polovinom XIX veka, žene su zahtevale svoje pravo na obrazovanje. Do tada su ga dobijale u posebnim ženskim školama, a najviša kvalifikacija se sticala školovanjem u ženskim gimnazijama. Na univerzitetima, koji su smatrani samo „muškim“ ustanovama, nije bilo mesta za žene, stoga se u zahtevima za žensku ravnopravnost isticalo i pravo na fakultetsko obrazovanje.

Prve žene s diplomama doktora medicine, bile su sestre Elizabet i Emili Blekvel, kojima je 1833. dozvoljen upis na Medicinsku školu Oberlin koledža, država Ohajo. Njihova duga borba za pravo na rad rezultirala je otvaranjem Ženske i dečije bolnice u Njujorku 1857. godine. Kao prvi naučni ženski koledž, 1860. godine, otvoren je Vasar-koledž, gde je bila izabrana i prva žena za profesora. /4/

Francuski univerziteti su 1863. godine prvi omogućili studiranje ženama, a četiri godine kasnije, 1867. godine, i Univerzitet u Cirihi. U narednih nekoliko godina taj talas je zahvatio celu Evropu. Među poslednjima koji su dozvolili školovanje ženama bili su Austro-Ugarska, Nemačka i Rusija.

Potreba žena za obrazovanjem bila stvarna, što je dokazivalo njihovo prisustvo na univerzitetima, koje je iz godine u godinu konstantno raslo. To je pravo ostvarivano vrlo teško, a omogućilo je ženama da postanu činioci političkog

i svih sfera javnog života. Zbog toga je postojao toliki otpor prema ženama na univerzitetima, pokazala je anketa koja je 1889. bila sprovedena na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Bazelu. Najčešći odgovori su bili da nema dovoljno prostora na univerzitetu, strah od uticaja stranaca, kao i da žene pripadaju porodici i da imaju manje intelektualne mogućnosti od muškaraca, kao i bojazan od konkurencije žena na tržištu rada. Argumentacija tadašnjih učenih ljudi je odlikovala stanje duha tog vremena. (Trgovčević. 2003: 192).

Situacija je bila slična i u Srbiji, gde je, takođe, univerzitetsko obrazovanje uključeno u jedno od prava, koja su zahtevali narasli ženski pokreti. Sam upis na fakultete beogradske Velike škole, bio je pravno nejasan, jer nije postojala odredba koja bi se odnosila na studentkinje, što je iskoristila Dragi Ljočić da se još 1871. godine, kao vanredni slušalac upiše na Filozofski fakultet. Posle jednog semestra, ona je otišla u Cirihi. Naime, po propisu su svi studenti morali imati položenu maturu, a pošto nije bilo ženskih gimnazija, devojke su taj završni ispit mogle da polažu samo privatno, što direktori muških gimnazija nisu prihvatili; a, ukoliko bi to i uradili, za upis na fakultet bila je potrebna i saglasnost rektora. Ovo je bilo dovoljno da obeshrabri malobrojne devojke koje su htele da studiraju, a za neke su ovi uslovi bili premostivi. Osnivanjem Beogradskog Univerziteta 1905. godine, devojka je bilo omogućeno redovno studiranje, tako da su one u godinama pred Prvi svetski rat činile 10% studenata, što je bilo, približno procentima studentkinja na univerzitetima Nemačke ili Francuske, ali manje nego u susednoj Bugarskoj, gde je svaki četvrti student bila devojka! (Lj. Trgovčević, 2003: 193)

Devojke iz Srbije na stranim univerzitetima

Devojke koje su težile kvalitetnom obrazovanju, pre odlaska u inostranstvo, studirale su u Beogradu, jer je uslov da se postane državni stipendista bio završena Velika škola, što je bila vrsta garancije o sposobnosti za studiranje. Neke devojke su odlazile na studije uz pomoć roditelja, ali su često tokom studija molile vlasti za sredstva koja su im bila potrebna za okončavanje školovanja. Još se ne zna tačno koliko je studentkinja iz Srbije bilo u inostranstvu, dok se ne istraže dokumenta univerziteta za koje se zna da je na njima bilo studentkinja iz Srbije.

Oko 5% svih studenata, od ukupnog broja stipendista, koje je posle 1882. godine Kraljevina Srbija poslala na studije u inostranstvo, bile su žene. Najveći broj studenata iz Srbije išao je na studije u Austro-Ugarsku, Nemačku, Rusiju i Francusku, dok su se studentkinje odlučivale za Švajcarsku, prvenstveno, zatim za Habzburšku monarhiju, a neke i za austrijske zanatske škole. (Lj. Trgovčević. 2003: 195)

Svojevrsna „slovenska“ kolonija, drugom polovinom XIX veka, bio je Ciri, poznat kao izuzetno liberalna sredina, gde se lako prelazila linija od studentskih ka političkim skupinama. Prva se od studentkinja iz Srbije u jesenjem semestru 1872/3. godine, na Medicinski fakultet upisala Draga Ljočić, sestra takođe ciriškog studenta, Đure Ljočića. Za vreme srpsko – turskog rata, prekinula je studije, da bi radila kao lekarski pomoćnik u Srbiji. Studije uspešno okončala 1879. godine, odbranivši doktorat, postavši prva žena s tom titulom u Srbiji. Kako to obično biva, po povratku u domovinu nije mogla lako da dobije službu, da bi tek 1881. godine, postala lekarski pomoćnik u Državnoj bolnici u Beogradu. Posle nje, priličan broj devojaka iz Srbije stekao je doktorsku titulu.

Iskustva žena iz Srbije na stranim univerzitetima je slično s iskustvima studentkinja iz drugih zemalja. One su u svojoj domovini ostvarile pravo na visoko obrazovanje, u približno isto vreme kao i ostale Evropljanke, pre Nemica i Austrijanki, mada su ženski pokreti u tim sredinama bili mnogo jači nego u našem patrijarhalnom društvu. Takođe, bile su jedne od prvih na stranim univerzitetima na kojima su im bile dozvoljene studije, i to ne samo u Švajcarskoj, već i na nemačkim univerzitetima. Ako ih poredimo sa drugim balkanskim studentkinjama, bilo ih je više od Grkinja i Turkinja, dok je među studentkinjama bilo više Bugarki i Rumunki. Može se reći da su srpske vlasti relativno rano, među stipendiste uvrstile i devojke, mada je, njihovo školovanje bilo često na nivou individualnih napora, što je, ipak, bitan faktor modernizacije e krajem XIX veka na tlu Srbije.

Žene – deo elite

Iz zemlje sa velikim brojem nepismenih građana, neke su mlade devojke krenule u svet da bi među prvima stekle visoko obrazovanje. Draga Ljočić je, kao prva Srkinja, 1879. godine, završila Medicinski fakultet, postala prva srpska lekarka, spada prve Evropljanke koje su stekle visoko obrazovanje. Međutim, u to doba, visoko obrazovanje nije podrazumevalo i jednako pravo na zaposlenje, naročito u državnim službama, koje su bile prvenstveno namenjene muškom polu.

Sve ove devojke su težile sticanju znanja, uprkos problemima vezanim za postojeće društvene okolnosti. One su se borile i da ostvare pravo na rad, koje su izuzetno dugo i postepeno osvajale. Draga Ljočić se prva susrela sa problemom po povratku u Srbiju, početkom 1879. godine, kada je uputila molbu Ministarstvu unutrašnjih dela, da joj se izda dozvola za obavljanje privatne prakse. Pomenuto je ministarstvo sastavilo komisiju, kojoj je naloženo da proveri stručnost podnosioca molbe! Budući da nisu mogli da joj nađu zamerke, velikodušno su se složili da joj mogu priznati stečeno zvanje! Međutim, Draga

Ljočić će 1881. prvo postati lekarski pomoćnik u beogradskoj Državnoj bolnici, da bi posle izvesnog vremena, svoju karijeru nastavila kao lekar. Primer Drage Ljočić će omogućiti drugim devojkama da je prate, i da, postepeno, steknu pravo da se uključe u rad u svojim profesijama. Ogroman broj lekarki je tako najpre radio privatno, da bi tek kasnije dobile državnu službu. Žene koje su završile filozofske fakultete, posao su najpre dobijale u ženskim, dok su muške još dosta godina bile zatvorene za njih.

Visoko obrazovanih žena do 1914. godine su bile retkost, može se proceniti da ih je bilo manje od sto. (Lj. Trgovčević. 2003: 208) Ovaj broj je negde oko desetine od ukupnog broja obrazovanog srpskog građanstva, ali taj broj nije drastično različit od broja fakultetski obrazovanih žena u evropskim državama toga doba.

Značajni primeri društveno i profesionalno uspešnih žena vršili su ogroman uticaj na promenu položaja žena, a naponi neke individue, sa srećnim ishodom, bili su uzor kojem se kasnije težilo. Tako je Draga Ljočić, 1903. godine, pokrenula zakonski projekat o zapošljavanju žena, sa istim uslovima kao i njihovih muških kolega, sa isto školskom spremom. Predlog zakon je odbijen, ali je bio ogromnog značaja, te podržan od strane mnogih žena. Dodatnim izmenama Zakona o srednjim školama 1912. godine, ta inicijativa je bila usvojena, ženama je dozvoljeno polaganje profesorskog ispita, te su one, u školama, bile jednake sa muškarcima. Uvreženo mišljenje o tome da karijera ometa žene u obavljanju njihovih porodičnih obaveza, ako analiziramo primer prvih srpskih žena stručnjaka, može se osporiti (iako je uzorak relativno mali). Tako je 62.8% žena bilo udato, dok je posao posle udaje napustilo 22%. Većina ovih žena je posle udaje zadržavala svoje prezime, dodajući muževljevo. Supružnici su takođe bili intelektualci, na početku uglavnom socijalisti, kasnije i stranci. (Lj. Trgovčević. 2003: 209)

Uprkos otporu patrijarhalne sredine, početkom XX veka, žene su u Srbiji stekle pravo na sve vidove obrazovanja. Na taj način su stekle i pravo na rad, iako još uvek manje vrednovan nego onaj od strane „jačeg“, muškog pola. Žene nisu osvojile druga građanska prava, posebno političku emancipaciju, posebno i nisu postale ravnopravne s muškarcima, međutim, obrazovanjem su postepeno, ali i neumitno, ulazile u vekovnu sferu, rezervisanu za pripadnike muškog sveta.

Početak veka, obuhvatnost ženske dece školovanjem bila je 17%, a udeo nepismenih među ženama 93%. Žene su činile upola manji broj pismenih nego muškarci, dok je u gradovima svaka treća žena bila pismena. Podaci o ženama koje su stekle najviša obrazovanja, jedan su od bazičnih pokazatelja razvoja tadašnjeg srpskog društva, koje želi da nadoknadi vekovnu zaostalost, između ostalog i planskim stvaranjem elite, potrebne da ovu vekovnu zaostalost što pre prevaziđe. Obrazovanjem ženskog dela populacije, ovo pitanje dobija na intenzitetu.

Umesto zaključka

Proces modernizacije, koji se počeo širiti Evropom sredinom XIX veka, zahvatio je pred sam kraj stoleća i Srbiju. U Srbiji, on se uglavnom manifestovao u vidu planskog školovanja omladine. Od polovine devetnaestog veka, srpska država je planski slala, svake godine, nekoliko mladića na školovanje u inostranstvo. Po povratku u zemlju, oni su sa sobom donosili uticaje koji su se povoljno odrazili na postojeće stanje u politici, privredi i društvu uopšte. Oni su bili nosioci društvenih promena.

Plansko školovanje žena, u odnosu na ostale evropske zemlje, započeto je dosta rano. Iako je otpor prema školovanju žena bio prilično izražen, uvođenjem obaveznog školovanja sve dece 1883. godine, *Zakonom o osnovnim školama*, ono je ipak sprovedeno. Osnovno školovanje trajalo je šest godina. Nastavni planovi za dečake bili su drugačiji u odnosu na one za devojčice. Dalje zajedničko školovanje dečaka i devojčica nakon ovog šestogodišnjeg, nije bilo moguće. Za devojčice su bile predviđene posebne škole. Ova odluka će biti na snazi sve do donošenja novog zakona 1906. godine.

Srednje obrazovanje devojaka započelo je osnivanjem Više ženske škole 1863. godine u Beogradu. Vremenom, slične škole otvarane su širom Srbije. Krajem XIX veka broj pismenih žena, u odnosu na početak istog, bio je znatno veći. Većina školovanih žena bila je u gradovima.

Fakulteti toga doba su bili rezervisani samo za muškarce. Da bi upisale fakultet, devojke su morale imati završenu gimnaziju i odobrenje rektora. Zbog brojnih prepreka većina njih je odustajala na samom početku. One koje su bile istrajnije, osigurale su put kasnijim generacijama. Nakon završetka Velike škole, većina devojaka je odlazila na dalje školovanje u inostranstvo. Problem je nastajao kad bi se vratile, jer iako im je bilo priznato pravo na školovanje nisu imala ista prava na zaposlenje, posebno u državnim službama. Vremenom, one su se izborile za pravo na rad, koji je ipak bio manje vrednovan u odnosu na muški.

Mlada srpska država je u relativno kratkom periodu uspela da izgradi važne institucije i započne proces modernizacije. To što je među prvima uvela obavezno osnovno školovanje za svu decu, svedoči o njenom naprednom shvatanju društvenih potreba. Iako je broj pismenih žena još uvek bio zanemarljiv u odnosu na broj pismenih muškaraca, on pokazuje veliki napredak. U pogledu broja obrazovanih žena, Srbija je bila ravnopravna sa nekim, u to vreme, mnogo razvijenijim državama Evrope.

Uspeh pojedinih žena pružao je primer drugima i bio njihov podsticaj. Ovi pojedinačni primeri, društveno i profesionalno uspešnih žena, imali su uticaj na promenu položaja drugih žena. Prva srpska lekarka, Draga Ljočić je

1903. godine pokrenula zakonski projekat o zapošljavanju žena pod istim uslovima kao i muškaraca, sa istom spremom. Mada je zakon odbijen, sam čin njegovog pokretanja imao je odjeka i bio je podržan od strane žena. Stereotipna mišljenja o tome da karijere ometaju žene u obavljanju njihovih porodičnih obaveza, negirana su na primerima prvih žena stručnjaka. Suočene sa otporom patrijarhalne sredine, početkom XX veka, žene su u Srbiji stekle pravo na sve vidove obrazovanja. Na isti način su stekle i pravo na rad, koji je još uvek bio manje vrednovan nego muški. Iako se nisu izborile za druga građanska prava ni političku emancipaciju, one su obrazovanjem postepeno osvajale prostor unutar muške sfere interesa.

Objašnjenja

1. Elita – od latinske reči *eligere* što znači izabrati, a u našem jeziku se odomaćila preko francuskog izraza *élite* što znači najbolje u svojoj vrsti – D. Radosavljević. 2001: 11.
2. Lj. Trgovčević. 2003: 44
3. Vidi više: L. Perović. 1985. knj. 1 i V. Čubrilović. 1982
4. H.-W. Prah1, I. Schmidt-Harzbach 1981. DIE UNIVERSITAT. Eine Kultur und Sozialgeschichte, Munchen-Luzern, cit. prema: Lj. Trgovčević. 2003: 190

LITERATURA

- T. Botomor. 2008. *Elite i društvo*, Novi Sad
- V. Čubrilović. 1982. *Istorija političke misli u Srbiji XIX veka*, Beograd
- Lj. Ćirić-Bogetić, M. Đorđević. 1980. *Iz političke istorije jugoslovenskih naroda – XIX i XX vek*, Beograd
- M. Đorđević. 1979. *Srpska nacija u građanskom društvu*, Beograd
- M. Đorđević. 1991. *Političke i državno-pravne ustanove Srbije – od kraja XVIII do početka XX veka*, Beograd
- B. Kršev. 2008. *Istorija ekonomskih i pravnih odnosa*, Novi Sad
- L. Perović. 1985. *Srpski socijalisti 19. veka*, knj. 1 i 2, Beograd
- L. Perović 2006. *Između anarhije i autokratije – srpsko društvo na prelazima vekova (XIX- XXI)*, Beograd
- D. Radosavljević. 2001. *Elite i transformacija*, Novi Sad
- D. Radosavljević. 2005. *Sociologija elita*, Žurnal za sociologiju 3, Novi Sad
- Lj. Trgovčević. 2003. *Planirana elita*, Beograd